

Paweł Bielicki

<https://orcid.org/0000-0002-5015-6869>

Uniwersytet WIZJA w Warszawie

Analiza stosunków radziecko-amerykańskich za rządów Konstantina Czernienki w latach 1984–1985

Zarys treści: Głównym celem jest przedstawienie najważniejszych uwarunkowań i zależności, charakteryzujących stosunki radziecko-amerykańskie w latach 1984–1985.

Outline of content: The main goal of the study is to present the most important conditions and dependencies characterising Soviet-American relations in 1984 and 1985.

Słowa kluczowe: USA, ZSRR, Ronald Reagan, Andriej Gromyko, Konstantin Czernienko

Keywords: USA, USSR, Ronald Reagan, Andrei Gromyko, Konstantin Chernenko

Wprowadzenie

Wojna na Ukrainie i dalsze pogarszanie się relacji amerykańsko-rosyjskich każe nam przypomnieć sobie czasy zimnej wojny i rywalizacji między Stanami Zjednoczonymi a Związkiem Radzieckim. Chociaż przyjęliśmy, że szczytowe napięcia tego okresu miały miejsce na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych XX w. oraz podczas kryzysu kubańskiego w październiku i listopadzie 1962 r., to nie możemy zapominać o ponownym zaognieniu się sytuacji międzynarodowej po inwazji ZSRR na Afganistan w grudniu 1979 r., trwającej aż do końca pierwszej połowy lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku. Dlatego też głównym tematem moich rozważań są stosunki radziecko-amerykańskie za przywództwa Konstantina Czernienki, sekretarza generalnego Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego (KC KPZR) od lutego 1984 do marca 1985 r. Zagadnienie to nie zostało w polskiej literaturze przedmiotu dostatecznie przybliżone czytelnikom. Podobnie jak relacje na linii Moskwa–Waszyngton wtedy, gdy stały się

wyraźnie widoczne kryzys ustroju sowieckiego i niezdolność podejmowania przez rząd radziecki nadchodzących wówczas wyzwań na płaszczyźnie politycznej, gospodarczej i społecznej. W tym czasie do głosu zaczęło dochodzić młodsze pokolenie działaczy partyjnych przejmujących stopniowo rządy po wieloletniej władzy sprawowanej przez gerontokratów. Jednocześnie w połowie lat osiemdziesiątych XX w. ponownie wzmocniła się pozycja międzynarodowa Stanów Zjednoczonych, rządzonych wówczas przez prezydenta Ronalda Reagana. Sprzyjała ona zaostrzeniu kursu wobec ZSRR, uważanego przez rządzących wówczas w USA republikanów jako najważniejsze zagrożenie dla świata, w tym także bezpośrednio dla tego kraju. Artykuł został opracowany na podstawie dostępnej dokumentacji, literatury oraz artykułów prasowych w języku polskim, angielskim i rosyjskim.

Dojście do władzy Konstantina Czernienki i jego następstwa w stosunkach USA–ZSRR

W momencie objęcia przywództwa przez Czernienkę po śmierci Jurija Andropowa (9 lutego 1984 r.) stosunków na linii Moskwa–Waszyngton nie można było uznać za najlepsze. W obliczu dokonanej przez ZSRR inwazji na Afganistan w grudniu 1979 r. oraz niewyścia w życie układu SALT II, podpisanego w czerwcu 1979 r. przez ówczesnego sekretarza generalnego KC KPZR Leonida Breżniewa i prezydenta USA Jimmy'ego Cartera, a także po rozmieszczeniu przez oba supermocarstwa rakiet na terenach swoich stref wpływów w Europie sytuacja międzynarodowa ponownie stała się napięta. Państwa zachodnie, szczególnie Stany Zjednoczone, rządzone od stycznia 1981 r. przez prezydenta Reagana, i Wielka Brytania, w której władzę od 1979 r. sprawowała premier Margaret Thatcher, zaczęły dostrzegać, że jedynie zdecydowana polityka siły wobec Związku Radzieckiego przyczyni się do złagodzenia problemów światowych. Sytuacja dla Zachodu była o tyle łatwiejsza, że blok radziecki pogrążał się wówczas w coraz większych trudnościach społecznych i ekonomicznych, co szczególnie uwidoczniło się w Polsce po protestach w lipcu i sierpniu 1980 i powstaniu Solidarności. Rządzący wówczas politycy na Kremlu nie potrafili znaleźć odpowiedzi na piętrzące się trudności natury politycznej i ekonomicznej, czemu sprzyjała seria zgonów najważniejszych postaci Kremla, szczególnie piastującego od października 1964 r. funkcję premiera ZSRR Aleksieja Kosygina czy wieloletniego stalinowskiego ideologa Michaiła Susłowa w styczniu 1982 r. Zmian w zaistniałej sytuacji nie przyniosła śmierć Breżniewa w listopadzie 1982 r. Jego następca, wieloletni szef KGB, Andropow, mimo podjęcia pierwszych prób reform skostniałego systemu radzieckiego i rozpoczęcia walki z korupcją, wręcz zaostrzył politykę ZSRR wobec Zachodu, uważając, że jedynie konsolidacja bloku radzieckiego i podjęcie ofensywy przeciwko krajom zachodnim, a szczególnie USA, pomoże przezwyciężyć postępujące trudności imperium sowieckiego. Jeszcze w maju 1981 r. ten radziecki polityk zainicjował operację Rajan,

która miała na celu przygotowanie się na nagły atak nuklearny ze strony USA¹. Destabilizacja systemu światowego przybrała na sile po zestrzeleniu przez Sowietów w nocy z 31 sierpnia na 1 września 1983 r. południowokoreańskiego samolotu pasażerskiego KKL 007, gdy śmierć poniosło 269 pasażerów. Po tym wydarzeniu Kreml ostatecznie podjął decyzję o niekontynuowaniu rokowań rozbrojeniowych z USA, co skutkowało nieformalnie zamrożeniem dwustronnych. Wyrazem napiętej sytuacji międzynarodowej stały się także przeprowadzone przez Waszyngton ćwiczenia wojskowe Able Archer w listopadzie 1983 r., odebrane w Moskwie jako ostatni etap amerykańskich przygotowań do wojny ze Związkiem Radzieckim². Śmierć Andropowa 9 lutego 1984 r. stanowiła okazję do ewentualnej poprawy stosunków między oboma supermocarstwami. Już następnego dnia prezydent Reagan wysłał kondolencje pełniącemu obowiązki przewodniczącego Rady Najwyższej ZSRR Witalijowi Kuzniecowskiemu z powodu jego zgonu. Główny lokator Białego Domu zaznaczył ponadto, że niezależnie od różnic ideologicznych i politycznych USA dąży do uniknięcia wojny i zredukowania wyścigu zbrojeń. Wyraził przy tym nadzieję, że następca sekretarza generalnego KC KPZR Czernienko przyjmie podobny punkt widzenia³. Prywatnie amerykański prezydent uznał, jak pisał w swoich pamiętnikach, że jego ewentualne spotkanie z nim po objęciu przez niego urzędu może stanowić szansę przekonania ZSRR do zmiany polityki⁴. Podobnie jak w przypadku pogrzebu Breżniewa, Reagan podjął decyzję o wysłaniu do Moskwy wiceprezydenta i późniejszego prezydenta George’a H.W. Busha. Odbył on wówczas półgodzinną rozmowę z Czernienką, po której wspominał, że została ona przeprowadzona w dobrym nastroju i na jej podstawie można zbudować w przyszłości lepsze relacje między USA a ZSRR. Stwierdził też, że jego ugodowy ton mógł być spowodowany koncyliacyjnym przemówieniem amerykańskiego prezydenta z połowy stycznia, podczas którego wyraził on chęć podjęcia pertraktacji z radzieckim kierownictwem politycznym, mimo różnic ideologicznych oraz odmiennego postrzegania kwestii praw człowieka⁵. Jak podkreślał wiceprezydent w liście do Reagana z 14 lutego, szef radzieckiej partii komunistycznej przyjął do wiadomości powyższą deklarację, zaznaczając, że należy dążyć do budowy lepszego świata, opartego na wzajemnym

¹ Ch. Andrew, O. Gordijewski, *KGB*, tłum. R. Brzeski, Warszawa 1999, s. 511.

² Według byłego funkcjonariusza KGB Olega Gordijewskiego, który w 1985 r. wyemigrował do Wielkiej Brytanii, w nocy z 8 na 9 listopada 1983 r. na Kremlu obawiano się ataku atomowego ze strony NATO. *Ibidem*, s. 512.

³ Washington, 10 February 1984, *Statement by Principal Deputy Press Secretary Speakes on the Death of President Yuriy V. Andropov of the Soviet Union*, <https://www.reaganlibrary.gov/archives/speech/statement-principal-deputy-press-secretary-speakes-death-president-yuriy-v-andropov> (dostęp: 21.03.2025).

⁴ R. Reagan, *The Reagan Diaries*, New York–London 2007, s. 224.

⁵ D. Doder, *Chernenko, Bush Talk 30 Minutes. ‘Mood Was Good,’ American Says Soviets Reserve*, <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1984/02/15/chernenko-bush-talk-30-minutes/5e3de46d-5435-4c7e-8732-73c923001c56/> (dostęp: 1.06.2024).

zaufaniu i współdziałaniu na rzecz pokoju⁶. Niezależnie od deklaracji Czernienki, że jest on gotów odejść od sztywnego stanowiska swojego poprzednika w kwestii kontaktów na linii Moskwa–Waszyngton⁷, niektórzy przedstawiciele amerykańskich środowisk opiniotwórczych odnosili się do tych deklaracji z rezerwą i nie podzielali optymizmu wyrażonego przez Busha. Przykładem jest wypowiedź Dimitriego Simesa, starszego współpracownika Carnegie Endowment for International Peace, który podkreślał, że świat zachodni przecenił Andropowa, co może doprowadzić do niebezpieczeństwa, że nie doceni Czernienki⁸. Jednakże w większości rachuby amerykańskie prezentowały złudzenia, że pogrążony w kłopotach wewnętrznych ZSRR będzie bardziej skłonny do rozmów nie tylko ze Stanami Zjednoczonymi, ale także resztą świata zachodniego. Według Bernarda Gwertzmana, dziennikarza New York Timesa, urzędnicy administracji amerykańskiej wyrażali w tym czasie przekonanie, że Czernienko zachowa ostrożność w sprawach zagranicznych i będzie polegał, może bardziej niż jakikolwiek poprzedni radziecki przywódca, na zbiorowych decyzjach podejmowanych przez Politbiuro⁹. Powyższy pogląd podzielał były ambasador ZSRR w Kanadzie, Robert A.D. Ford, według którego przywództwo Czernienki będzie charakteryzowało się rządami kolektywnymi¹⁰. Wydaje się, że takie przekonanie wzięło się z faktu, iż Czernienko należał do najbliższych współpracowników Breżniewa, kojarzonego przez długi czas z prowadzoną przez niego polityką odprężenia na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. i reprezentującego bardziej kolegialną formę sprawowania władzy. Można jednak mniemać, że Amerykańscy i inni zachodni stratedzy polityczni nie dostrzegali w wystarczającym stopniu, że Czernienko i jego współpracownicy, szczególnie starszego pokolenia, kontynuowali politykę Andropowa i nie byli skłonni do żadnego dialogu ze światem zachodnim. Wynikało to przede wszystkim z zaawansowanego wieku przywódców oraz ich nostalgii za czasami stalinowskimi i potęgą ZSRR. Ponadto odczuwali oni niechęć do przyznania się przed światem, że dotychczasowa polityka ZSRR, zarówno na płaszczyźnie politycznej, jak i gospodarczej, poniosła klęskę. Dlatego też, co odegrało bardzo ważną rolę w dalszych kontaktach obu podmiotów, warto wyrazić pogląd, iż zlekceważone zostały sygnały o zwieraniu przez Kreml szeregów po wyborze Czernienki i przywróceniu w szerszym zakresie i skali metod nakazowych dla przewyciężenia kryzysu. Chociaż, jak

⁶ Paris, 15 February 1984, *Letter George H.W. Bush to President Reagan*, s. 2, <https://www.reagan-library.gov/public/2023-03/40-748-12026383-R25-012-2022.pdf?VersionId=m0QL7202RjoiLRojFnjfMcKt5enWoSv6> (dostęp: 26.03.2025).

⁷ И. Земцов, *Черненко. Советский Союз в канун перестройки*, Лондон 1989, s. 197.

⁸ J. Kohan, *Konstantin Ustinovich Chernenko: Moving to Center Stage*, London 1984, s. 1–2, <https://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,921533-2,00.html> (dostęp: 3.05.2024).

⁹ B. Gwertzman, *U.S. say the Chernenko speech hints door may be open to talks*, <https://www.nytimes.com/1984/02/14/world/us-says-the-chenenko-speech-hints-door-may-be-open-to-talks.html> (dostęp: 3.06.2024).

¹⁰ R.A.D. Ford, *The Soviet Union. Next Decade*, „Foreign Affairs” 62 (Summer 1984), no. 5, s. 1134–1135.

słusznie zauważał jeden z publicystów „Time”, John Kohan, Czernienkę postrzegano na świecie jako ostatniego przedstawiciela gerontokracji, której celem jest powstrzymanie młodszego pokolenia przed zbyt szybkim wkroczeniem na korytarze władzy¹¹, to jednak nie ulega wątpliwości, że zachodni politycy i tamtejsze środki masowego przekazu zbyt szybko wyraziły nadzieję na objęcie władzy na Kremlu przez kogoś młodszego i bardziej otwartego na rozmowy z Zachodem.

Kwestia negocjacji rozbrojeniowych w relacjach amerykańsko-radzieckich

Istotnym zagadnieniem jest wpływ pertraktacji rozbrojeniowych na linii USA–ZSRR na ich wzajemne kontakty. Powinniśmy przypuszczać, że po początkowych oczekiwaniach względem ekipy na Kremlu właśnie sztywność stanowiska Moskwy w kwestii zbrojeń na przełomie zimy i wiosny 1984 r. przypomniała Amerykanom, że w dalszym ciągu ZSRR kierują osoby niezainteresowane wypracowaniem kompleksowego porozumienia z Waszyngtonem. Szczególnie nieprzejednane stanowisko zajmował prezydent Reagan, który uzasadniał swoją politykę kompromisów wobec ZSRR chęcią pokazania tamtejszemu rządowi, że istnieje „lepszy świat”, jeśli zdecyduje się on na podjęcie wielopłaszczyznowego dialogu z krajami demokratycznymi¹². Biorąc pod uwagę powyższe stwierdzenie, rząd amerykański kontynuował politykę znaczącej rozbudowy swojego potencjału wojskowego, mając świadomość własnej przewagi technologicznej nad światem komunistycznym. Wyrazem tego stanu rzeczy było rozwijanie ogłoszonego jeszcze w marcu 1983 r. przez administrację Reagana programu „Gwiazdnych Wojen” (Strategic Defense Initiative – SDI). Zakładał on zmianę dotychczas praktykowanej doktryny wzajemnego zagwarantowanego zniszczenia (Mutual Assured Destruction – MAD). Jednocześnie można wyrazić pogląd, że zaproponowana przez Reagana inicjatywa wprowadzenia do armii USA pocisków raketowych dosięgających kosmosu służyła głównie wywarceniu nacisku na ZSRR¹³. Nie zważając na jego obronny charakter, powyższy program był przedmiotem rozbieżności między USA a Europą Zachodnią, a także wewnątrz samej ekipy rządzącej w Waszyngtonie¹⁴, gdzie zwolennicy bardziej ugodowej polityki wobec Kremla, skupieni wokół Departamentu Stanu i Departamentu Obrony, mieli obawy o możliwość eskalacji napięcia międzynarodowego oraz stanowisko krajów zachodnich. Według Caspara Weinbergera, ówczesnego sekretarza obrony USA, Reagan mógł

¹¹ J. Kohan, *op. cit.*, s. 1.

¹² A. Mania, *Department of State i Foreign Service w polityce zagranicznej USA lat gorącej i zimnej wojny 1939–1989*, Kraków 2019, s. 524.

¹³ *Ibidem*, s. 528.

¹⁴ A. Mania, *Gorbachev – Reagan Geneva Summit, November 1985. Documentary Study*, „Ad Americam. Journal of American Studies” 25 (2024), s. 42.

wcześniej poinformować sojuszników USA o powyższej inicjatywie i wyjaśnić im całościowy charakter przedmiotowej koncepcji¹⁵. Zniwelowaniu różnic odnośnie do tego pomysłu sprzyjał znaczący sprzeciw ze strony Kremla, który argumentował, że służy on próbie zniszczenia ZSRR i powstrzymaniu ekspansji Sowietów w różnych częściach globu. Dlatego Czernienko od początku swoich rządów kontynuował skrajną politykę antyamerykańską, oskarżając USA i inne kraje Zachodu o niechęć do przewyciężenia napięć międzynarodowych i do kompromisu w kwestii zbrojeń. Wbrew oczywistym faktom i dalszemu rozszerzaniu wpływów ZSRR na terenie Azji i Ameryki Łacińskiej Czernienko w czasie mowy inauguracyjnej podkreślał, powołując się na Włodzimierza Lenina, że przywódca rewolucji październikowej zainicjował zasadę „pokojowego współistnienia” krajów o różnych systemach społecznych, co w dobie znaczącego rozwoju wojskowo-technicznego wysuwa się na pierwszy plan. Nie mówiąc wprost, o kogo chodzi, przywódca sowiecki wskazał, że liderzy „niektórych krajów zachodnich” (w domyśle szczególnie USA i Wielkiej Brytanii) nie dostrzegają, że ZSRR nie dąży do przewagi militarnej nad nimi. Jednocześnie akcentował, że Moskwa zrobi wszystko dla zachowania obowiązującej dotychczas równowagi militarnej. Polityk zaznaczył, że ZSRR będzie zwiększał swoje zdolności obronne i dążył do powstrzymania działań „wojowniczych awanturników”¹⁶. Innymi słowy, nowy sekretarz generalny KC KPZR stwierdził, że mimo różnic między systemem kapitalistycznym a komunistycznym kierowane przez niego państwo będzie zmierzać do łagodzenia napięcia międzynarodowego, szczególnie w kwestii zbrojeń. Jednocześnie w słowach Czernienki można zauważyć pewną przestrożę, że wszelkie próby pozbawienia równowagi militarnej, *de facto* oznaczającej podział Europy na dwa przeciwstawne bloki polityczne, wymuszają zdecydowaną reakcję ZSRR, a polityka siły Zachodu, ukryta pod eufemizmem awanturnictwa, będzie z góry skazana na porażkę. Nie ulega wątpliwości, że słowa te kierowano przede wszystkim do administracji Reagana i Thatcher, od początku swoich rządów realizujących zdecydowaną politykę wobec sowieckiej ekspansji globalnej. Wymownie w tym kontekście mogło zabrzmieć oświadczenie Departamentu Stanu, w którym celowo pominięto jakąkolwiek wzmiankę o krytyce Czernienki pod adresem „niektórych przywódców krajów kapitalistycznych”. Odnosząc się do słów radzieckiego lidera, amerykańscy urzędnicy stwierdzili: „Oczywiście z zadowoleniem przyjmujemy jego wyrażone poparcie dla rozwiązywania sporów międzynarodowych w drodze negocjacji”¹⁷. Wydaje się, że takie sformułowania amerykańskich decydentów oznaczały formalne usypianie czujności przeciwnika przy jednoczesnym kontynuowaniu swojej polityki powstrzymywania ZSRR. Poza tym żywiono nadzieję, że wiele wypowiedzi sowieckich polityków było skierowanych do

¹⁵ C. Weinberger, *Fighting for Peace. Seven Critical Years at the Pentagon*, London 1990, s. 214.

¹⁶ *Chernenko acceptance speech*, <https://www.upi.com/Archives/1984/02/14/Chernenko-acceptance-speech/3728445582800/> (dostęp: 23.05.2024).

¹⁷ B. Gwertzman, *op. cit.*

użytku wewnętrznego i w związku z tym nie należy przywiązywać do nich większej wagi. W praktyce jednak odzwierciedlały one mentalność kremlowskich decydentów. Innym przykładem, uwidaczniającym poglądy Kremla na kwestie rozbrojenia, była wypowiedź członka kierownictwa KPZR, piastującego wówczas już od 27 lat stanowisko ministra spraw zagranicznych ZSRR i jednocześnie pierwszego wicepremiera, Andrieja Gromyki, wygłoszona 27 lutego 1984 r. w Mińsku w czasie wyborów do Rady Najwyższej. Wysoce twardogłowy dyplomata podkreślał wówczas, że to wyłącznie ekipa Reagana poprzez swoją lekkomyślność i nieodpowiedzialność doprowadziła stosunki amerykańsko-radzieckie do najgorszego poziomu od wielu lat. Jego zdaniem przejawem takiej polityki USA było rozmieszczenie na terenie Europy Zachodniej pocisków Pershing II i Cruise, a także zerwanie rokowań w Genewie. Polityk sowiecki uzupełnił również wcześniejsze słowa Czernienki, że nie wolno dopuścić do przewagi jakiegokolwiek ze stron w kwestiach atomowych, a wszelkie uzgodnienia w tej sprawie powinny być oparte wyłącznie na zasadzie równości bezpieczeństwa oraz wzajemnego uwzględnienia uzasadnionych interesów i nieingerencji w obszary wewnętrzne drugiej strony. Konkludował, że jeśli strona amerykańska będzie przestrzegała tych warunków, dialog rozbrojeniowy może zostać wznowiony. Wezwał jednocześnie do „prostowania stosunków między obydwojema krajami”¹⁸. Niezależnie od powyższych twierdzeń w rzeczywistości Moskwa nie zmieniła swojej polityki wobec Waszyngtonu, czego potwierdzeniem może być list Czernienki do Reagana z 23 lutego 1984 r. Sowiecki przywódca pisał w nim, że ZSRR będzie w dalszym ciągu prowadził działania na rzecz pokoju i maksymalnego oddalenia groźby wojny, nie narzucając przy tym swojego punktu widzenia. Zapewniał, że jego państwo jest gotowe na współpracę z każdym krajem świata, nie zważając na jego ustrój polityczny i społeczny, w tym ze Stanami Zjednoczonymi, lecz nie może ona odbywać się kosztem własnego bezpieczeństwa oraz swoich sojuszników. Jednocześnie sowiecki polityk napisał, że ZSRR nie dąży do zdobycia przewagi militarnej i konfrontacji z USA, „raczej” także niepożądaną z amerykańskiego punktu widzenia, sugerując w ten sposób, że strona amerykańska nie jest zainteresowana zmniejszeniem napięć. Radziecki gensek stwierdzał ponadto, że jeśli obie strony podzielają podobne zapatrywania w tej materii, to czas je zrealizować. W tej sytuacji, jak zaznaczał, strona sowiecka chce rozpocząć dialog mający na celu poszukiwanie wspólnej płaszczyzny konsensusu w tych obszarach, gdzie on jest możliwy, i zapewnienie dobrych, ale też „równych” stosunków między oboma supermocarstwami. Wszystko to zależy od strony amerykańskiej¹⁹.

¹⁸ А.А. Громыко, *Венец дипломатии Андрея Громыко (К истории советско-американских отношений)*, „Война между государствами – великое зло”, К 110-летию А.А. Громыко, им. А.А. Громыко, Москва 2019, с. 111.

¹⁹ Moscow, 23 February 1984, *Letter Chernenko to Reagan*, s. 1–3, <https://www.reaganlibrary.gov/public/digitalibrary/smf/execsec-hos/box-039/40-749-198135-039-004-2018.pdf> (dostęp: 22.05.2024).

Lider radziecki właściwie wzywał do jednostronnych ustępstw ze strony USA, o czym świadczy również jego wypowiedź z 2 marca 1984 r., kiedy to stwierdził, że w celu wznowienia rokowań rozbrojeniowych Stany Zjednoczone muszą wycofać swoje pociski nuklearne z Europy²⁰.

Na podstawie dostępnej dokumentacji można odnotować, że stanowisko Kremla z pierwszych dni urzędowania Czernienki zostało odebrane w Waszyngtonie z przeświadczeniem, że zmiana władzy na Kremlu nie przyniosła zwrotów w polityce ZSRR wobec USA. Wymowne jest pismo Jacka Matlocka, pracownika Rady Bezpieczeństwa Narodowego USA, skierowane 1 marca do Roberta McFarlane'a, doradcy do spraw bezpieczeństwa narodowego USA, w którym stwierdzał, że wspomniane wyżej przemówienie Gromyki, z jednej strony krytykujące Stany Zjednoczone, a z drugiej – wyrażające gotowość do poprawy relacji między światem kapitalistycznym a komunistycznym, oznacza kontynuację ofensywnej polityki Kremla, opartej na dążeniu do osłabienia znaczenia międzynarodowego USA²¹. Także uważany publicznie za zwolennika zbliżenia z Moskwą George Shultz akcentował w liście do Reagana z 19 marca, że ZSRR wykorzysta zaplanowane na wiosnę wizyty zachodnich polityków na Kremlu, szczególnie ministra spraw zagranicznych RFN Hansa Dietricha-Genschera, lidera Socjaldemokratycznej Partii Niemiec Kurta Vogla czy szefa dyplomacji brytyjskiej Davida Howe'a, do wzmożenia nacisku na Waszyngton, żeby poczynił on jednostronne ustępstwa wobec Moskwy. Zdaniem sekretarza stanu USA należy spodziewać się wymiany poglądów między amerykańskimi a radzieckimi naukowcami w Moskwie, zwłaszcza pomiędzy Patem Schroederem czy Edwardem Kennedym, krytycznymi wobec działań administracji republikańskiej względem Sowietów²². W związku z wyżej zasygnalizowaną postawą Kremla jeden z amerykańskich dyplomatów dostrzegał w wewnętrznym dokumencie z 30 marca 1984 r., że rozmowy z Sowietami są możliwe jedynie wtedy, gdy USA zgodzą się na wycofanie rakiet średniego zasięgu z Europy, a dotychczasowa taktyka sowiecka to jedynie pozorowanie chęci dialogu²³. Z goryczą stwierdzano, że oświadczenia Kremla w tej materii przypominają ostatnie miesiące rządów Andropowa²⁴. W tej sytuacji inni przedstawiciele administracji amerykańskiej uznali, że nie ma sensu wdrażanie dodatkowych kanałów

²⁰ A. Horelick, *U.S.-Soviet Relations: The Return of Arms Control*, „Foreign Affairs” 63 (1984), no. 3, s. 519.

²¹ Washington, 1 March 1984, *Memorandum from Jack Matlock to Robert McFarlane*, s. 1, <https://www.reaganlibrary.gov/public/2023-03/40-748-12026383-R25-016-2022.pdf> (dostęp: 21.03.2025).

²² Washington, 19 March 1984, *Memorandum from George Shultz to President Reagan*, s. 1, <https://www.reaganlibrary.gov/public/2023-08/40-748-12026383-R25-037-2023.pdf> (dostęp: 20.03.2025).

²³ Washington, 30 March 1984, *Personal Note Prepared by the Deputy Secretary of State (Dam)*, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1981-88v11/d91> (dostęp: 3.06.2024).

²⁴ Washington, 25 April 1984, *Foreign Broadcast Information Service*, s. 10, <https://www.reaganlibrary.gov/public/2023-08/40-748-12026383-R25-043-2023.pdf?VersionId=IxtsEcIgUDvQS-49S3oHMXEs5C3vatDn2> (dostęp: 28.03.2025).

komunikacji z Moskwą, a ZSRR wróci do rokowań rozbrojeniowych, kiedy będzie chciał²⁵. Nie wszyscy przyjęli powyższy punkt widzenia. Jeden z polityków amerykańskich wskazywał, że w rzeczywistości ZSRR opowiada się za zawarciem kompromisu z USA w tej kwestii, lecz ze względu na sztywne stanowisko USA Moskwa udaje, że nie jest zainteresowana jakimikolwiek negocjacjami²⁶. Takich głosów pojawiało się jednak mniej w gabinecie Reagana, świadomego, że taktyka Kremla polega wyłącznie na maskowaniu gotowości do dialogu i stawianiu zaporowych warunków, żeby druga strona nie mogła ich spełnić i przystąpić do negocjacji, co dałoby pretekst Moskwie do stwierdzeń, że propozycje rozmów, wysunięte przez Kreml, są nieakceptowalne. Można zastanowić się nad przypuszczeniem, że Moskwa była świadoma rozszyfrowania jej taktyki przez Waszyngton. Wyrazem powyższego był kolejny list Czernienki do Reagana, z 19 marca 1984 r., w którym czytamy, iż nie jest on zainteresowany wymianą wzajemnych oskarżeń i jak do tej pory nie widzi żadnego postępu w negocjacjach ze stroną amerykańską, niewykazującą jakichkolwiek chęci w kwestii zapewnienia ZSRR bezpieczeństwa. Dodał, że kierowane przez niego państwo będzie oceniało politykę USA na podstawie konkretnych kroków²⁷.

W odniesieniu do przedstawionych wyżej wypowiedzi, oskarżających stronę amerykańską o sabotowanie negocjacji, możemy wysnuć wniosek, iż Moskwa wyraźnie zaostrzyła ton na arenie międzynarodowej, co wskazywało na próbę pokazania światowej opinii publicznej, że nowa władza i problemy z sukcesją na Kremlu nie zmieniają podstaw radzieckiej polityki zagranicznej nakierowanej na wzmacnianie swojego potencjału militarnego, usunięcie Stanów Zjednoczonych z Europy i dalszą ekspansję na terenie Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej. Nie chcąc się przyznać do nadmiernego rozciągnięcia zaangażowania ZSRR w różnych punktach globu, Kreml dążył wówczas w większym stopniu niż wcześniej do pokazania, że będzie on interweniował w przypadku, gdy jego interesy w krajach rozwijających się zostaną naruszone. W ten sposób należy rozumieć słowa Dmitrija Ustinowa wypowiedziane w marcu 1984 r. podczas jego wizyty w Indiach. Sowiecki minister obrony podkreślał wówczas, że USA i ich sojusznicy używają polityki siły i poprzez naciski w sferze politycznej i ekonomicznej próbują utrwalić swoją hegemonię na świecie, nie zawsze zgodną z interesem poszczególnych narodów. W nawiązaniu do tego polityk manifestował także, że ekspansja Waszyngtonu jest coraz bardziej kontestowana przez społeczeństwa Grenady, Libanu, Nikaragui czy Afganistanu²⁸.

²⁵ Washington, 17 February 1984, *Memorandum From the Chairman of the Delegation to the Strategic Arms Reduction Talks (Rowny) to Secretary of State Shultz*, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1981-88v11/d85> (dostęp: 22.05.2024).

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Moscow, 19 March 1984, *Letter Chernenko to Reagan*, s. 1–2, <https://www.thereaganfiles.com/19840319.pdf> (dostęp: 22.05.2024).

²⁸ F. Fukuyama, *Soviet Civil-Military Relations and the Power Projection Mission*, Santa Monica 1987, s. 32, <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA181614.pdf> (dostęp: 11.06.2024).

Nie należy również zapominać, że poprzez agresywną politykę względem USA i szeroko pojętego Zachodu Kreml kierował swój przekaz także wobec społeczeństwa ZSRR, wskazując, że w celu wzmocnienia pozycji globalnej państwa sowieckiego potrzebna jest dalsza jego konsolidacja i kontynuacja polityki syndromu obłożonej twierdzy. Miała ona na celu przekonanie obywateli państwa radzieckiego, że to właśnie awanturnicza polityka Zachodu dąży do szeroko artykułowanego okrążenia ZSRR, nakazując konieczność utrzymania wyścigu zbrojeń i niskiego poziomu życia ludności mocarstwa. Wyrazem frustracji wobec niemożności podjęcia wyzwania USA był tekst Pawła T. Podlesnego, który w kwietniu 1984 r. pisał, że waszyngtońscy urzędnicy zwiększyli antysowieckie działania we wszystkich sferach, gdzie ZSRR ma istotne wpływy – w Europie, na Bliskim Wschodzie, na obszarze Ameryki Łacińskiej i Karaibów – przede wszystkim poprzez wsparcie polityczne, militarne i ekonomiczne prozachodnich reżimów w krajach rozwijających się oraz wywieranie presji na te kraje w kwestii nieutrzymywania przez nie jakichkolwiek kontaktów z Moskwą²⁹. Swoistym uzupełnieniem niniejszych rozważań może być przemówienie Ustinowa, którego fragmenty zawarła gazeta rządowa „Prawda” w maju 1984 r. Wówczas sowiecki minister obrony oskarżył USA o wzrost obecności ich sił wiele tysięcy kilometrów od swojego terytorium, co zakładało dalsze zaognianie nowych lokalnych konfliktów. Nie wspominając o utrzymywaniu przez ZSRR swoich baz wojskowych w Syrii i innych krajach bliskowschodnich, podkreślił on, że działania amerykańskie stanowią zagrożenie dla ludności świata i zwiększają ryzyko wojny nuklearnej. W odpowiedzi na powyższe, jak ujął, ZSRR przedstawił „konkretne i realistyczne propozycje dotyczące zakończenia wyścigu zbrojeń”³⁰. Niedługo potem w wywiadzie z 20 maja 1984 r. sowiecki minister groził, że w przypadku dalszego zwiększania liczby rakiet Pershing II i Cruise Moskwa pomnoży zarówno liczbę pocisków SS-20 w europejskiej części ZSRR, jak i liczbę „rakiet operacyjno-taktycznych” na terenie NRD i Czechosłowacji. Podkreślił, że chociaż pociski Pershing II umieszczone na terenie RFN mogą dotrzeć w ciągu 8–10 minut do miast w krajach komunistycznych, to jednak ze względu na wzrost liczby okrętów podwodnych wyposażonych w pociski nuklearne ZSRR tworzy przeciwwagę dla amerykańskich rakiet w Europie³¹. O niezdolności Kremla do zmiany prowadzonej przez siebie polityki i swoistym ideologicznym zasklepieniu się świadczy kolejny list Czernienki do Reagana z 6 czerwca 1984 r., w którym to sekretarz generalny ponownie akcentował, że obecność amerykańskich baz wojskowych z bronią nuklearną stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa ZSRR. „Zapominając” o fakcie, że ZSRR od zakończenia II wojny światowej wziął

²⁹ P.T. Podlesnyy, *Reagan Administration Policy Toward USRR*, „USSR Report. USA: Economics, Politics, Ideology” (V 1984), no. 5, s. 3, <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA340401.pdf> (dostęp: 12.06.2024).

³⁰ F. Fukuyama, *op. cit.*, s. 33.

³¹ *Soviet Union Increases Nuclear-Armed Subs off U.S.*, s. 1, <http://web.stanford.edu/group/tomzgroup/pmwiki/uploads/2231-1984-05-25-FoF-a-RRW.pdf> (dostęp: 22.06.2024).

udział w 190 operacjach militarnych³² z zamiarem nobilitacji własnego znaczenia międzynarodowego, Czernienko zaznaczał, że USA prowadzą politykę ekspansji na całym świecie przy jednoczesnym ignorowaniu sowieckich interesów. Jego zdaniem taka polityka zachodniego mocarstwa jest sprzeczna z dążeniem do stabilności międzynarodowej i sprzyja utrzymaniu napięć globalnych³³. Nie wnikając w przyczyny takiego stanowiska Waszyngtonu, sowiecki lider pisał, że nie widzi on powodu takiego postępowania strony amerykańskiej i jej niechęci do pertraktacji globalnych. Podkreślał dalej, że nie tylko ZSRR sprzeciwia się rozwojowi broni nuklearnej oraz że w celu złagodzenia napięć Waszyngton powinien wziąć pod uwagę apel przywódców sześciu krajów z czterech kontynentów, skierowany do mocarstw nuklearnych, dotyczący kwestii rozbrojenia globalnego. W końcu zadeklarował także, że ZSRR jest gotowy usiąść do stołu rokowań uczciwie i bez żadnych warunków wstępnych³⁴. Wyrażając nadzieję na akceptację przez Waszyngton takiej propozycji, Moskwa liczyła, iż przeciwko polityce amerykańskiej opowiedzą się kraje Trzeciego Świata, w których Moskwa miała w tym czasie znaczne wpływy. Oznaczałoby to, że „nie wszyscy” akceptują stanowisko administracji Reagana i z tego też tytułu w celu spełnienia oczekiwań tych przywódców USA winny pójść na ustępstwa. Jednocześnie można wysunąć przypuszczenie, że Kreml zdawał sobie sprawę z rzeczywistej wagi powyższej inicjatywy, ponieważ co prawda ZSRR miał znaczne wpływy w wielu krajach Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej, to jednak kraje te były postrzegane wśród międzynarodowej opinii publicznej jako satelici Kremla i w związku z tym koncepcja Moskwy mogłaby być uznana za bezwartościową. W ten sposób należy rozumieć dokonaną wówczas zmianę stanowiska władz radzieckich, które mimo że w dalszym ciągu powtarzały swoje sformułowania odnośnie do odpowiedzialności Zachodu za napięcia międzynarodowe i prowadzenie polityki siły³⁵, to jednak publicznie w połowie czerwca ustami Czernienki zadeklarowały, że ZSRR jest gotów do renegocjacji układu SALT II, podpisanego jeszcze w czerwcu 1979 r. przez Breżniewa i ówczesnego prezydenta USA Cartera i nieratyfikowanego po inwazji sowieckiej na Afganistan. Stanowiło to zmianę dotychczasowego stanowiska Moskwy, wcześniej niezdolnej do akceptacji jakiegokolwiek modyfikacji przedmiotowej umowy³⁶. Wydaje się jednak, że takie stwierdzenia były jedynie próbą pokazania międzynarodowej opinii publicznej, że ZSRR to kraj zdolny do prowadzenia polityki „ustępstw” i kompromisu w kwestiach najważniejszych dla świata.

³² M. Heller, A. Niekricz, *Utopia u władzy. Historia Związku Sowieckiego*, t. 2: *Od potęgi do upadku (1939–1991)*, Poznań 2017, s. 494.

³³ Moscow, 6 June 1984, *Letter Chernenko to Reagan*, s. 2–3, <https://www.reaganlibrary.gov/public/digitalibrary/smf/nsc-europeanandsovietaffairs/matlock/box-021/40-351-7452065-021-016-2018.pdf> (dostęp: 3.06.2024).

³⁴ *Ibidem*, s. 5–6.

³⁵ И. Земцов, *op. cit.*, c. 297–298.

³⁶ *Ibidem*, c. 298.

Taktyka Kremla była na bieżąco analizowana w Waszyngtonie, gdzie w dalszym ciągu z jednej strony podkreślano dążenie rządzących republikanów do pokoju, ale z drugiej demonstrowano, że może być ono realizowane jedynie poprzez politykę siły wobec ZSRR. Nie bez racji wyrażano pogląd, że w przypadku ustąpienia Sowietom w jednej sprawie natychmiast Kreml będzie wymuszał podobne koncesje w innych kwestiach, szczególnie w zakresie rozbrojenia. Wymowne są w tym kontekście słowa wspomnianego już Weinbergera, który podkreślał, iż ZSRR dąży do ratyfikacji SALT II na swoich warunkach, a w przypadku dojścia do konsensusu Moskwa zażądałaby dalszych ustępstw ze strony amerykańskiej w innych przedmiotach³⁷. Mając świadomość występowania swoistej kwadratury koła, w tym czasie wśród amerykańskich polityków, z prezydentem Reaganem na czele, dostrzegano jednak konieczność podjęcia pewnej formy rokowań z Moskwą. Na swojej konferencji prasowej w czerwcu 1984 r. prezydent USA stwierdził, że bardzo chce spotkania na szczycie z Czernienką w każdej możliwej chwili³⁸. Kontynuując rozważania w tej kwestii, krótko później z okazji wyboru Czernienki na stanowisko przewodniczącego Rady Najwyższej ZSRR, podkreślał, że USA i ZSRR ponoszą szczególną odpowiedzialność za dążenie do ogólnościatowego pokoju wobec przyszłych pokoleń, co powoduje, że w istniejącej sytuacji wszelkie różnice między oboma mocarstwami nie powinny przysłonić chęci zaprowadzenia pokoju i wzajemnego powstrzymania się od użycia siły. Reagan zapewnił też, że kierowany przez niego kraj wyraża aprobatę na rzecz konstruktywnego dialogu, szczególnie w dziedzinie zbrojeń, w celu poprawy sytuacji na świecie, rozwiązywania lokalnych konfliktów i promowania zaufania między narodem amerykańskim i sowieckim, co ma doprowadzić do spokojnego i dostatniego życia³⁹. Słowa głównego lokatora Białego Domu spotkały się jednak z nieustępliwym stanowiskiem Moskwy, systematycznie dążącej do przerzucenia odpowiedzialności na USA za brak postępów w rokowaniach rozbrojeniowych. Argumentem za takim poglądem była odpowiedź Czernienki z 7 lipca 1984 r. na list Reagana z 2 lipca, kiedy to zarzucił on swojemu amerykańskiemu odpowiednikowi niechęć do rozmów przedstawicieli obu krajów w sprawie demilitaryzacji przestrzeni kosmicznej, co prowadziło także do pata w obszarze pozostałych rokowań nuklearnych⁴⁰. W odpowiedzi z 18 lipca Reagan zaznaczył, że w swoim ostatnim liście zwrócił uwagę na ścisły związek pomiędzy rywalizacją zbrojeniową w kosmosie i na ziemi, która stanowi niebezpieczeństwo dla

³⁷ Washington, 27 March 1984, *Minutes of a National Security Council Meeting*, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1981-88v11/d90> (dostęp: 10.06.2024).

³⁸ A.A. Громыко, *op. cit.*, c. 112.

³⁹ *Letter to Konstantin U. Chernenko on His Election as Chairman of the Presidium of the Supreme Soviet of the Soviet Union, 11 April 1984*, <https://www.reaganlibrary.gov/archives/speech/letter-konstantin-u-chenenko-his-election-chairman-presidium-supreme-soviet-soviet> (dostęp: 30.05.2024).

⁴⁰ *Letter Chernenko to Reagan, 7.07.1984*, s. 1 (22), <https://www.reaganlibrary.gov/public/digitallibrary/smf/execsec-hos/box-039/40-749-198135-039-008-2018.pdf> (dostęp: 22.06.2024).

rozwoju cywilizacji ze względu na swój niszczycielski charakter⁴¹. Wymiana poglądów obu przywódców nie przyniosła wówczas żadnych konkretnych rozstrzygnięć. Wyrazem tego były utrzymująca się niechęć ze strony ZSRR do podjęcia całłościowych negocjacji z USA odnoszących się do najważniejszych problemów globalnych i dążenie Kremla do koncentracji na sprawach dla siebie wygodnych. Stanowisko Moskwy dobrze oddaje fragment listu Shultza do Reagana z 3 lipca, w którym opisywał on swoje wrażenia z rozmowy z ambasadorem ZSRR w USA, Anatolijem Dobryninem. Sekretarz stanu, w nawiązaniu do propozycji sowieckiego dyplomaty odnośnie do podjęcia rozmów bilateralnych wyłącznie w kwestii rozbrojenia w przestrzeni kosmicznej, pisał, że należy koniecznie omówić sprawy nie tylko w powyższej materii, ale także z zakresu ogólnej kontroli zbrojeń, całłościowych stosunków dwustronnych oraz zagadnień związanych z nieprzestrzeganiem przez ZSRR praw człowieka. Jak zaznaczył Shultz, strona amerykańska może „poczekać” na gotowość przystąpienia przez Kreml do takich rokowań⁴².

Wypada przypuszczać, że nieustępliwa postawa Waszyngtonu w dziedzinie zbrojeń spowodowała w połowie 1984 r. nasilenie dążeń Związku Radzieckiego do izolacji międzynarodowej, zgodnie z poglądami zaawansowanych wiekowo przywódców kraju. Można odnieść wrażenie, że podejmując decyzję o bojkocie w maju 1984 r. igrzysk olimpijskich w Los Angeles, uzasadniając ją narastaniem w USA antyradzieckiej historii i nastrojów szowinistycznych⁴³, przywódcy Kremla odczuwali tęsknotę za czasami stalinowskimi, w których ZSRR był wycofaną potęgą, odizolowaną od świata⁴⁴. Świadczyć o tym mogą decyzja Czernienki o wznowieniu członkostwa w partii dla byłego ministra spraw zagranicznych ZSRR Wiaczesława Mołotowa w kwietniu 1984 r. i dążenie do przywrócenia Wołgogradowi historycznej nazwy Stalingrad na wiosnę tegoż roku⁴⁵. Niedługo potem, w lipcu 1984 r. na posiedzeniu Biura Politycznego Ustinow wprost podkreślał, że rządzący od 1924 do 1953 r. dyktator Józef Stalin, odpowiedzialny za śmierć milionów ludzi, to „nasza historia”, a za zniszczenie wizerunku Związku Radzieckiego na świecie bezpośrednią odpowiedzialność ponosi przywódca w latach 1953–1964 Nikita Chruszczow poprzez swoje wystąpienia przeciwko dyktatorowi⁴⁶. Jednocześnie nie należy ukrywać, że młodszy działacze partyjni, niezależnie od reprezentowania przez nich kursu antyamerykańskiego, zdawali sobie sprawę, że dla bardziej

⁴¹ *Letter Reagan to Chernenko*, 18.07.1984, s. 2 (36), <https://www.reaganlibrary.gov/public/digital-library/smf/execsec-hos/box-039/40-749-198135-039-008-2018.pdf> (dostęp: 23.06.2024).

⁴² Washington, 3 July 1984, *Letter G. Shultz to President Reagan*, s. 2, <https://www.reaganlibrary.gov/public/2023-08/40-748-12026383-R25A-008-2023.pdf> (dostęp: 28.03.2025).

⁴³ Moscow, 8 May 1984, *USSR National Olympic Committee Statement*, s. 33, <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP09-00997R000100400001-4.pdf> (dostęp: 22.06.2024).

⁴⁴ *US-Soviet relations: A slow thaw*, „Strategic Survey” 85 (1984), s. 28.

⁴⁵ V. Sebestyen, *Rewolucja 1989. Jak doszło do upadku komunizmu*, tłum. B. Długajczyk, Poznań–Wrocław 2009, s. 109.

⁴⁶ R. Pichoja, *Historia władzy w Związku Radzieckim 1945–1991*, tłum. M. Głuszkowski, P. Zemszał, Warszawa 2011, s. 431.

efektywnej polityki ZSRR konieczne jest porzucenie sztywnej retoryki przeciwnej Stanom Zjednoczonym, gdyż powoduje ona rosnącą izolację państwa radzieckiego w świecie. Potwierdzenie tego znajdujemy w książce z 1984 r. Anatolija Gromyki, syna ministra Gromyki i dyrektora Instytutu Afrykańskiego ZSRR, który wraz z Władimirem Łomeką zakwestionował decyzję Breżniewa o instalacji SS-20 wymierzonej w miasta europejskie⁴⁷. Także Gieorgij Szachazarow, członek KC KPZR, opublikował artykuł w maju tegoż roku, w którym zaakcentował, że w żadnym wypadku nie można użyć broni nuklearnej do realizacji swoich celów politycznych⁴⁸. Polityk ten argumentował, że wskutek rozwoju broni jądrowej tradycyjne koncepcje bezpieczeństwa narodowego stały się przestarzałe, stąd potrzeba myślenia w dobie nuklearnej o konieczności zapewnienia bezpieczeństwa zbiorowego⁴⁹. Niniejsza wypowiedź była o tyle ważna, że stanowiła zaprzeczenie tradycyjnego paradygmatu dyplomacji sowieckiej opartej na groźeniu użyciem broni nuklearnej w przypadku naruszenia radzieckich interesów w różnych częściach globu. Oznaczało to również chęć otwarcia na kompleksowy dialog z Waszyngtonem oraz innymi stolicami zachodnimi, realizowany za pomocą środków dyplomatycznych, który oczywiście miał na celu wzmocnienie pozycji międzynarodowej imperium sowieckiego. W ten sposób należy rozumieć także wypowiedź wschodzącej postaci w radzieckiej polityce, Michaiła Gorbaczowa, który w czerwcu 1984 r. w przemówieniu w Smoleńsku postulował nowe otwarcie w rozmowach między oboma supermocarstwami⁵⁰. Również prywatnie politycy sowieccy młodszego pokolenia uważali, że dotychczasowa polityka kremlofskich starych nie może być kontynuowana. Potwierdzają to słowa Anatolija Czernajewa, który napisał 4 czerwca, że ofensywa Reagana i zasklepienie głównych polityków na Kremlu powoduje, że ZSRR zaczyna wśród światowej opinii publicznej uchodzić za państwo sabotujące negocjacje międzynarodowe i niechętnie potencjalnemu odprężeniu globalnemu⁵¹. Nawet Aleksiej Jepiszew, szef Głównego Zarządu Politycznego Armii Radzieckiej, miał powiedzieć swojemu zastępcy Dmitrijowi Wołkogonowowi, że czasy są jakby „zastygłe” i „coś musi się stać”. Uwaga ta miała zostać wypowiedziana po przyjęciu u Czernienki⁵². Wydaje się, że Moskwa zaczęła z wolna dostrzegać konieczność korekty swojej polityki, czego przejawem jest zawarcie w połowie lipca 1984 r. przez przedstawicieli obu mocarstw umowy, w której sygnatariusze zobowiązali się przyjąć porozumienie dotyczące usprawnienia komunikacji między sobą

⁴⁷ R. Patman, *Reagan, Gorbachev and the emergence of 'New Political Thinking'*, „Review of International Studies” (1999), no. 25, s. 588.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 588.

⁴⁹ J. Van Oudenaren, F. Conte, *Understanding Soviet Foreign Policy*, Washington 1990, s. 17–18.

⁵⁰ R. Patman, *op. cit.*, s. 590.

⁵¹ A. Черняев, *Проект. Советская политика 1972–1991 гг. – взгляд изнутри*, s. 26, <https://nsarchive.gwu.edu/document/25157-document-13-dnevnik-aschernaeva-za-1984-god> (dostęp: 23.06.2024).

⁵² D. Wołkogonow, *Siedmiu wodzów*, tłum. W. Jeżewski, Warszawa 1999, s. 295.

z wykorzystaniem „gorącej linii”, powstałej w 1963 r. po kryzysie kubańskim⁵³. Porozumienie to nie przyczyniło się jednak do zmniejszenia napięcia w stosunkach amerykańsko-radzieckich, gdyż w dalszym ciągu Moskwa podkreślała, że polityka Waszyngtonu zmierza do przejęcia absolutnej dominacji nad światem. Symptomatyczny był wywiad Czernienki z września 1984 r., w którym to oskarżył on Amerykanów o niechęć do zawierania wszelkich porozumień dotyczących wzajemnego moratorium na rozwój broni kosmicznej oraz w innych dziedzinach. Jak zaznaczył, priorytety republikanów w polityce zagranicznej pozostawiają „przynębiające wrażenie”, a administracja w Waszyngtonie z nieskrywanym cynizmem pokazuje swoje globalne ambicje i rolę, którą chce odgrywać we współczesnym świecie. Według sekretarza generalnego sowieckiej partii komunistycznej USA chcą podkreślić, że to one są dominującym mocarstwem i mają prawo decydować o wszystkim, co się dzieje na świecie, narzucając swoją wolę innym. Jego zdaniem stanowi to „kruczate” przeciw ustrojowi socjalistycznemu i całemu światu⁵⁴. Powielanie przez propagandę sowiecką podobnego typu argumentacji stało się niezwykle istotne w dobie kampanii amerykańskiej przed wyborami prezydenckimi w 1984 r., o czym będzie mowa poniżej.

Wybory prezydenckie w USA i ich następstwa dla stosunków pomiędzy oboma supermocarstwami

Kolejnym problemem, determinującym relacje radziecko-amerykańskie w omawianym przeze mnie przedziale czasowym, była kwestia wyborów prezydenckich w USA w listopadzie 1984 r. Dostrzegając zagrożenia dla ekspansji ZSRR wskutek kontynuacji polityki Reagana przez kolejne cztery lata, Moskwa zaczęła intensyfikować propagandę na rzecz pogorszenia jego wizerunku na arenie światowej i w społeczeństwie amerykańskim. Chociaż Czernienko zaprzeczał jeszcze w kwietniu 1984 r., że jego kraj w jakikolwiek sposób chce wpłynąć na nadchodzące głosowanie, to jednak ZSRR systematycznie prowadził w Stanach Zjednoczonych i Europie Zachodniej kampanię oskarżającą administrację amerykańską o nasilanie napięć międzynarodowych i imperialistyczną politykę we wszystkich zakątkach globu. W tym celu posuwano się do oskarżeń, że Reagan realizuje najbardziej wojowniczą politykę skierowaną przeciwko ZSRR od czasów rządów Harry'ego Trumana na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych XX w. Prasa radziecka porównała amerykańskiego prezydenta do przywódców nazistowskich, co stanowiło wielokrotnie pojawiający się w propagandzie radzieckiej trend oskarżania go o jak najgorsze przewinienia. Dlatego zasadna jest argumentacja, że Kreml szukał

⁵³ *Hotline Agreements*, <https://www.armscontrol.org/factsheets/Hotlines> (dostęp: 22.06.2024).

⁵⁴ C. Bohlen, *Chernenko in Written Statement Assails U.S. Position On Weapon Talks*, <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1984/09/02/chernenko-in-written-statement-assails-us-position-on-weapons-talks/79106938-d38e-40ac-81ce-3a0c29adaa8a/> (dostęp: 13.06.2024).

każdej okazji mogącej przyczynić się do osłabienia szansy na reelekcję Reagana⁵⁵. O wadze przywiązywanej przez Kreml do wyborów w USA niech świadczy fakt, że w maju 1984 r. wydano dyrektywy sowieckiej partii komunistycznej, wzywające do podjęcia natychmiastowych działań przeciwko amerykańskiemu imperializmowi w ciągu najbliższych sześciu miesięcy na terenie Europy, Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej. Jak podkreślał analityk paryskiej „Kultury” Adam Kruczek (Michał Heller), poprzez taką kampanię Kreml próbował wywołać wśród społeczeństwa amerykańskiego przekonanie, że to Reagan odpowiadał za napięte relacje z ZSRR, posługując się ostrą retoryką. Takie działania władz w Moskwie miały doprowadzić do spadku zaufania dla republikanina⁵⁶.

Powyższe praktyki spotykały się jednak z coraz bardziej widocznym oporem młodszych radzieckich działaczy partyjnych, którzy dostrzegali, iż polityka kremłowskich starców przyczyni się jedynie do konsolidacji społeczeństwa amerykańskiego z ich prezydentem. Jako dowód można przytoczyć słowa Czerniajewa, który wspominał, iż w czasie przyjęcia zorganizowanego na Kremlu 18 czerwca 1984 r. asystent Czernienki, Aleksandrow, sugerował niedołężność i nieudolność Gromyki i Ustinowa, zaznaczając, że przyjęcie twardej linii w relacjach ze Stanami Zjednoczonymi przez ZSRR pomaga Reaganowi w uzyskaniu przez niego reelekcji⁵⁷. Radziecka retoryka wywarła jednak zaniepokojenie wśród części amerykańskiej opinii publicznej i daleko idący sceptycyzm wobec taktyki amerykańskiego prezydenta. Wskazywano, że konieczna jest zmiana podejścia względem ZSRR i podjęcie z nim poważnych rozmów o przyszłości świata. Przykładem takiego rozumowania jest wypowiedź Seweryna Bialera z Columbia University, który stwierdził, że w jego przekonaniu presja sankcyjna na ZSRR, szczególnie w sferze handlu, nie doprowadzi do zmiany jej podejścia w kwestiach rozbrojeniowych, gdyż Moskwa może znaleźć odpowiedź na nasilenie przez Waszyngton nowego wyścigu zbrojeń. Dlatego w celu złagodzenia napięć międzynarodowych oba kraje powinny współdziałać ze sobą i rozpocząć zakrojony na szeroką skalę dialog polityczny⁵⁸. Takie rozumowanie nie trafiło w Moskwie na podany grunt, głównie dlatego, że także Moskwa nie była gotowa na takie rozmowy ze względów ideologicznych i czekała na rezultat wyborów prezydenckich⁵⁹. W amerykańskiej opinii publicznej pojawiał się również pogląd, że niezależnie od niechęci do Reagana elity kremłowskie nie są skłonne wpłynąć na wynik amerykańskich wyborów, żeby nie sprawiać wrażenia, iż mogą doprowadzić do reelekcji prezydenta⁶⁰.

⁵⁵ A. Dubov, A. Barowska, I. Koretska, „Active Measures” of the USSR Against the USA: Old Soviet Games in the New Geopolitical Reality, „Przegląd Strategiczny” (2020), nr 13, s. 27.

⁵⁶ A. Kruczek, W sowieckiej prasie, „Kultura” (1984), nr 6, s. 89.

⁵⁷ А. Черняев, *op. cit.*, c. 30.

⁵⁸ P.T. Podlesnyy, *op. cit.*, s. 9.

⁵⁹ И. Земцов, *op. cit.*, c. 283–284.

⁶⁰ C. Saikowski, USSR positions itself in the middle of the US election campaign, <https://www.csmonitor.com/1984/0918/091822.html> (dostęp: 12.06.2024).

Wydaje się jednak, iż podobnie jak w przeszłości amerykańskie media oraz niektórzy stratedzy polityczni w Waszyngtonie nie mieli dostatecznej wiedzy, że pomimo formalnego zdystansowania dyplomatycznego rzeczywiste poglądy sowieckich przywódców były wyrażane w środkach masowego przekazu jako bezpośrednie inwektywy i groźby tych mediów wobec nie tylko Reagana, ale także samych Stanów Zjednoczonych. Wreszcie Moskwa prowadziła w dalszym ciągu kampanię na rzecz wywołania kolejnych podziałów wśród amerykańskiego establishmentu politycznego. Szczególnie dotyczyło to wykazywania i podkreślania różnic między polityką republikańską a demokratyczną oraz akcentowania, że w odróżnieniu od Reagana ci drudzy nie realizują awanturniczej polityki i są bardziej skłonni do kompromisu z ZSRR. Jeden z raportów, cytowany przez wspomnianego już radzieckiego publicystę Podlesnego, wskazywał, że według ocen demokratycznych kongresmenów administracja Reagana nie zwraca uwagi na rozwiązanie kwestii kontroli zbrojeń i nie dba o poprawę bezpieczeństwa na świecie, a jedyną odpowiedzią amerykańską na nowe wyzwania światowe jest regularne wzmacnianie amerykańskich pozycji wojskowych na świecie, szczególnie w Ameryce Środkowej. W takiej sytuacji, jak pisali autorzy, społeczeństwo amerykańskie oraz sojusznicy USA nie czują się bezpieczniej niż w 1980 r.⁶¹ Prosowiecka propaganda nie zyskała pomimo to uznania wśród Amerykanów, świadomych, że jedynie twarda polityka siły wobec ZSRR przyczyni się do wzrostu bezpieczeństwa Stanów Zjednoczonych.

W niniejszym tekście warto również poruszyć temat spotkania prezydenta Reagana i ministra Gromyki we wrześniu 1984 r. Była to pierwsza rozmowa amerykańskiej głowy państwa z politykiem sowieckim o tak wysokiej randze. Ze względu na problemy zdrowotne kolejnych sekretarzy generalnych, a przede wszystkim niechęć Moskwy do utrzymywania kontaktów z Reaganem, strona sowiecka nie dążyła wcześniej do rozmów z amerykańskim liderem. W tej sytuacji wypada wysnuć wniosek, że to spotkanie nie tylko oznaczało pewien sukces Reagana w walce o poprawę relacji amerykańsko-sowieckich, ale przede wszystkim stanowiło okazję dla ZSRR do uzyskania kolejnych punktów propagandowych na Zachodzie, jako mocarstwa dbającego o pokój na świecie. Wypada przypuszczać, że poprzez rozmowę z Reaganem Kreml chciał również pokazać, że mimo postępujących kłopotów wewnętrznych w dalszym ciągu Moskwa zamierza prezentować się jako supermocarstwo równe Stanom Zjednoczonym w relacjach międzynarodowych. To o tyle ważne, że ze względu na chorobę Czernienki i brak doświadczenia w relacjach międzynarodowych premiera Nikołaja Tichonowa Kreml w czasie rozmów z Reaganem głównie reprezentował Gromyko, pełniący od czasu pogorszenia się stanu zdrowia Czernienki i Ustinowa rolę seniora w radzieckim Biurze Politycznym, odpowiadającego za politykę wewnętrzną i zagraniczną ZSRR. Była to pierwsza rozmowa obu polityków, co wywołało na świecie spekulacje o możliwej poprawie stosunków radziecko-amerykańskich. Chociaż ogólnie dominował ton pesymistyczny w tej

⁶¹ P.T. Podlesnyy, *op. cit.*, s. 7.

materii, to jednak wśród niektórych publicystów wskazywano, że szef dyplomacji radzieckiej jako przewidywalny i doświadczony polityk będzie dążył do wypracowania bliżej nieokreślonej formy *modus vivendi* ze Stanami Zjednoczonymi. Taką opinię wyraził Arkadij Szewczenko, były zastępca sekretarza generalnego ONZ, który w 1978 r. zdecydował się złożyć wniosek o azyl polityczny w Stanach Zjednoczonych. Podkreślał on, że Gromyko z racji swojego doświadczenia to jeden z najważniejszych członków Biura Politycznego, który miał świadomość, iż mimo napięć występujących w relacjach sowiecko-amerykańskich i głęboko zakorzenionej niechęci polityków radzieckich do USA, Kreml był zmuszony do poszukiwania pewnego rodzaju porozumienia między nim a Waszyngtonem w celu zapobieżenia katastrofie nuklearnej i powstrzymania rozwoju programu SDI⁶². Spotkanie przebiegło w dobrej atmosferze, a Reagan uznał w wygłoszonym przez siebie oświadczeniu z 29 września rozmowy jako „przydatne”. Jednocześnie zaznaczył, że to wyłącznie od strony sowieckiej zależy, czy wyraża ona dążenia do trwałego pokoju międzynarodowego⁶³. Argumentacja Reagana nie trafiła jednak na podatny grunt, co było szczególnie widoczne w nieustannych zapewnieniach Gromyki, że ZSRR nie ma i nie będzie miał planów walki zbrojnej z Zachodem⁶⁴. Według autorki biografii byłego szefa dyplomacji radzieckiej, Nelli Goresławskiej, sukcesem strony sowieckiej było nie tylko uznanie przez Reagana w czasie spotkania z Gromyką statusu supermocarstwa, ale także wymuszenie swoistej gwarancji, że Waszyngton nie zamierza zmieniać jego systemu społecznego⁶⁵. Wydaje się jednak, że Sowietci, podkreślając rzekomą ugodowość Waszyngtonu i uznanie przez niego zobowiązań z Jałty, nie dostrzegli, że w rzeczywistości działania retoryczne strony amerykańskiej miały doprowadzić do formalnego uspokojenia sytuacji międzynarodowej przy próbie uśpienia czujności przeciwnika. W celu formalnego złagodzenia napięć, w momencie poprzedzającym spotkanie obu polityków, we wrześniu 1984 r. rząd Reagana zaproponował ZSRR i USA uzgodnienie powołania stałego mechanizmu spotkań ministerialnych obu krajów, co zdaniem prezydenta ma pomóc we wzajemnym zrozumieniu potrzeb obu supermocarstw, co może z kolei pomóc w zapobieganiu potencjalnych kryzysów międzynarodowych i rozwoju kontroli zbrojeń⁶⁶. Taktyka negocjacyjna kierownictwa KPZR nie spotkała się tymczasem z uznaniem młodszych działaczy partyjnych podkreślających anachroniczność działań dyplomacji sowieckiej. Opisuując rozmowy Gromyki z Reaganem i Czernienki z przywódcą

⁶² A.N. Shevchenko, *Behind the Reagan-Gromyko Meeting: A Possible Shift By Moscow*, <https://www.nytimes.com/1984/09/23/opinion/behind-the-reagangromyko-meeting-a-possible-shift-by-moscow.html> (dostęp: 29.05.2024).

⁶³ Washington, 29 September 1984, *Radio Address to the Nation on United States-Soviet Relations*, <https://www.reaganlibrary.gov/archives/speech/radio-address-nation-united-states-soviet-relations> (dostęp: 20.03.2025).

⁶⁴ A. Gromyko, *Memoirs*, New York 1989, s. 309.

⁶⁵ Н. Гореславская, Андрей Громыко. Ошибка мистера Нем, Москва 2022, с. 67.

⁶⁶ *Ibidem*, с. 67.

Jemenu Alim Nasirem Muhammadem, Czerniajew podkreślał, że ZSRR powieli założenia polityki Chin z początku lat sześćdziesiątych XX w., będąc ślepym na wszystkie zachodnie argumenty i zmieniające się otoczenie międzynarodowe. Dzień później dyplomata dodał, że władze sowieckie postępują tak, jakby nie widziały innego sposobu na uratowanie świata, niż tylko wyścig zbrojeń⁶⁷. Dbając mimo to o rozwój swojej kariery i konieczność dojścia do kompromisu ze starszymi działaczami partyjnymi, młodszy aktywiści starali się nie ujawniać swoich poglądów, co wpływało na utrzymanie dalszego kursu skrajnie antyamerykańskiej polityki zagranicznej Moskwy. Jej wyrazem nadal były dążenia do wywołania podziału w amerykańskim establishmentie politycznym oraz społeczeństwie USA. Przemawia za tym inicjatywa ZSRR dotycząca dodatkowego spotkania z Walterem Mondale'em, byłym wiceprezydentem USA za rządów Cartera i kandydatem na urząd prezydenta z ramienia demokratów w wyborach w 1984 r. Chociaż reprezentował on za jego prezydentury dość krytyczne stanowisko wobec Moskwy, to jednak jego zgoda na spotkanie z Gromyką wywołała znaczące kontrowersje wśród amerykańskich elit politycznych. Stanowisko Mondale'a spotkało się z krytyką Richarda Lugara, republikańskiego senatora oraz Zbigniewa Brzezińskiego, byłego doradcy Cartera do spraw bezpieczeństwa narodowego. Ten ostatni podkreślał, że Sowietci ewidentnie chcą wykorzystać podziały w społeczeństwie amerykańskim i wśród polityków w Waszyngtonie i z tego też względu Mondale nie powinien zaakceptować propozycji ZSRR. Jednocześnie zwrócił uwagę, że był wiceprezydent dobrze argumentował powody potencjalnej rozmowy z Gromyką, akcentując przy tym, że w przypadku jego wyboru na urząd prezydenta USA zawrze on na drodze negocjacji kompleksową umowę z ZSRR w sferze bezpieczeństwa, w której to interesy Waszyngtonu będą odgrywały pierwszoplanową rolę⁶⁸.

Mimo umiarkowanie pozytywnych wyników szczytu Reagan-Gromyko, Moskwa kontynuowała swoją presję na rzecz niedopuszczenia do reelekcji Reagana, co można wiązać z pogarszającym się stanem zdrowia Czernienki i rosnącą rywalizację o władzę między Gorbaczowem a Gieorgijem Romanowem, sekretarzem do spraw obronności w KPZR, reprezentującym bardziej zachowawczy i konserwatywny ton w polityce wobec USA niż jego młodszy konkurent. W połowie października podczas wizyty w Finlandii ten ostatni skrytykował politykę Reagana rozmieszczania rakiet w Europie Zachodniej⁶⁹. Wypada przypuszczać, że jego stanowisko zyskało aprobatę Czernienki, który na dzień przed głosowaniem w USA, 5 listopada 1984 r., na spotkaniu komunistycznych grup młodzieżowych głosił, że kierowane przez niego państwo nigdy nie dopuści do osiągnięcia przez USA przewagi militarnej. Zarzucił jednocześnie władzom w Waszyngtonie oraz bliżej

⁶⁷ А. Черняев, *op. cit.*, s. 45.

⁶⁸ C. Saikowski, *op. cit.*

⁶⁹ М.Ф. Полюнов, Константин Устинович Черненко как лидер КПСС и Советского государства (1984–1985 годы), „Научный диалог” (2020), № 11, s. 459.

niesprecyzowanym siłom reakcyjnym odpowiedzialność za wzrost napięcia międzynarodowego⁷⁰. Takie działania Kremla spotkały się tymczasem z niepowodzeniem, gdyż następnego dnia prezydent Reagan zdecydowanie pokonał Mondale'a, przechodząc ponownie do politycznej ofensywy wobec ZSRR. W tym dniu władze amerykańskie wyraziły znaczącą dezaprobatę wobec dostarczania do Nikaragui sowieckiego sprzętu wojskowego⁷¹. Wszystkie te kroki spowodowały rosnącą histerię na Kremlu, czego wyrazem były słowa zastępcy Usinowa i przyszłego ministra obrony ZSRR, marszałka Siergieja Sokołowa, który w czasie przemówienia na uroczystościach rewolucji październikowej 7 listopada 1984 r. wskazywał, że polityka USA zwiększa ryzyko ogólnoświatowej wojny i dlatego ZSRR nie zawaha się użyć wszelkich środków w obronie bezpieczeństwa ZSRR oraz jego sojuszników⁷². Innym przejawem bezsilności Moskwy był kolejny list Czernienki do amerykańskiego prezydenta z 16 listopada 1984 r., w którym to sekretarz generalny KC KPZR przestrzegł stronę amerykańską przed dalszą sowiecką ingerencją w sprawy wewnętrzne Nikaragui. W tymże dokumencie Czernienko zawarł stwierdzenie, że presja polityczna i groźby militarne wobec tego kraju są niedopuszczalne⁷³. O nie najlepszym stanie psychicznym przywódców Kremla w owym czasie świadczą też wspomnienia Gromyki, gdy pisał, że polityka Reagana spowodowała napięcia nerwowe w kierownictwie radzieckim oraz że jego administracja dąży nie tylko do osłabienia systemu sowieckiego, ale także do jego obalenia⁷⁴. Dlatego można wysnuć wniosek, że na skutek niepowodzenia starań o powstrzymanie reelekcji Reagana, coraz gorszego stanu sowieckiej gospodarki, osłabienia Czernienki i choroby, a następnie śmierci Ustinowa, na Kremlu od przełomu listopada i grudnia 1984 r. zaczęły się pojawiać oznaki bardziej konstruktywnej postawy negocjacyjnej. W związku z tą sytuacją już w połowie grudnia odbyła się wizyta Gorbaczowa w Wielkiej Brytanii, podczas której wywarł on pozytywne wrażenie na opinii międzynarodowej jako człowiek zdolny do kompromisów i negocjacji, stanowiący całkowite przeciwieństwo przedstawicieli kremłowskiej gerontokracji. Niemal w tej materii zrobił sam Gorbaczow, dążąc w czasie spotkań z brytyjskimi decydentami do przedstawienia siebie jako nowoczesnego polityka i zwolennika „nowego myślenia”, co było widoczne w jego przemówieniu przed Izbą Gmin 18 grudnia⁷⁵. Aczkolwiek w przestrzeni publicznej pojawiały się także głosy odmienne, wyrażające wątpliwości co do jego rzeczywistych intencji, i zadawano sobie pytania, czy jest on młodszym odzwierciedleniem swoich starszych partyjnych towarzyszy z talentem

⁷⁰ *News in Brief*, <https://www.csmonitor.com/1984/1106/110648.html> (dostęp: 13.06.2024).

⁷¹ W. Roszkowski, *Półwiecze. Historia polityczna świata po 1945 roku*, Warszawa 2005, s. 317.

⁷² S. Mydans, *Parade in Soviet Marks Revolution*, <https://www.nytimes.com/1984/11/08/world/parade-in-soviet-marks-revolution.html> (dostęp: 30.05.2024).

⁷³ Moscow, 16 November 1984, *Letter Chernenko to Reagan*, s. 1 (6), <https://www.thereaganfiles.com/19841116-2.pdf> (dostęp: 5.06.2024).

⁷⁴ R. Patman, *op. cit.*, s. 595.

⁷⁵ M. Gorbachev, *Memoirs*, New York 1996, s. 161.

do *public relations*, czy miłym mężczyzną zdolnym do oczarowania Brytyjczyków⁷⁶. Wydaje się, że wizyta Gorbaczowa świadczyła o tym, że elity kremłowskie, w tym niektórzy działacze starszego pokolenia, z wolna dostrzegały, że kontynuowanie dotychczasowej polityki wobec USA i całego Zachodu staje się kontrproduktywne dla ZSRR. Liczono na to, że spotkanie Gorbaczowa z Thatcher nie tyle przyczyni się do poprawy relacji radziecko-brytyjskich, co pomoże w wywarcu przez brytyjską premier swoistej presji na Reagana. Potwierdzał to sam Gorbaczow, który wspominając premier Zjednoczonego Królestwa, podkreślał jej stanowczość i zdolność do zawarcia porozumienia w danych kwestiach, niezależnie od różnicy poglądów. Ostatni sekretarz generalny KC KPZR zaznaczał, że relacje z Thatcher były tym bardziej istotne, że wywierała ona znaczny wpływ na Reagana⁷⁷. Nowe tendencje w polityce ZSRR zauważano także w kwestii zbrojeń. Wyrazem tego była zgoda Moskwy na wznowienie rokowań rozbrojeniowych z Waszyngtonem bez spełnienia dotychczasowych warunków. Ewolucję stanowiska ZSRR można dostrzec w kolejnym liście Czernienki do Reagana, z 20 grudnia 1984 r., w którym czytamy, że gensek wyraża zadowolenie z zawartego pomiędzy oboma krajami porozumienia pozwalającego na rozpoczęcie rokowań w kwestii broni nuklearnej i kosmicznej przez Gromykę i Shultza w Wiedniu w dniach 7–8 stycznia 1985 r. Zdaniem Czernienki może ono doprowadzić do unormowania stosunków amerykańsko-radzieckich we współpracy na płaszczyźnie naukowej i gospodarczej, a także poprawy sytuacji międzynarodowej, szczególnie w zakresie wymiany poglądów odnośnie do sytuacji na Bliskim Wschodzie i innych konfliktów regularnych⁷⁸.

Wydaje się, że wraz z początkiem 1985 r. Moskwa zaczęła ostatecznie godzić się z faktem, iż ze względu na rosnące problemy gospodarcze i niemożność kontynuowania wyścigu zbrojeń ze stroną zachodnią, a także z uwagi na wzrastającą rolę Chin w konfiguracji międzynarodowej konieczne jest powstrzymanie się od zacieklej propagandy antyamerykańskiej i dążenie do wypracowania bliżej nieokreślonej formy porozumienia z Waszyngtonem do końca drugiej kadencji Reagana. Wydaje się także, że właśnie na przełomie 1984 i 1985 r., kiedy to Kreml zmagał się z problemami sukcesji władzy po Czernience i skuteczną polityką siły Reagana wobec ZSRR, wśród elit kremłowskich pojawiła się refleksja, że potrzebna jest znacząca korekta polityki radzieckiej w Europie Środkowej i Wschodniej w celu ograniczenia przez Kreml kontroli gospodarczej nad krajami tej części Europy. Mając świadomość rzeczywistych kosztów utrzymania swojego imperium i niekorzystnych trendów w gospodarce światowej, Kreml przejawiał coraz mniejszą

⁷⁶ M. Watson, *Anglo-American Discourse About the USSR, 1984–1986*, November 2017, s. 157, <https://digital.library.adelaide.edu.au/dspace/bitstream/2440/114049/2/02whole.pdf> (dostęp: 14.06.2024).

⁷⁷ R. Szoszyn, *Thatcher o Gorbaczowie: Człowiek godny zaufania*, <https://www.rp.pl/swiat/art12073851-thatcher-o-gorbaczowie-czlowiek-godny-zaufania> (dostęp: 23.06.2024).

⁷⁸ Moscow, 20 December 1984, *Letter Chernenko to Reagan*, s. 1–4, <https://www.thereaganfiles.com/19841220.pdf> (dostęp: 25.05.2024).

chęć przeznaczania corocznych subsydiów dla upadających ekonomicznie krajów satelickich. Według Jadwigi Staniszkis Gromyko miał powiedzieć na początku 1985 r., że Moskwa jest gotowa zgodzić się, iż „paradygmat austriacki”, oparty na liberalizacji gospodarki i blisko związany w kontekście polityki zagranicznej z ZSRR, może być zastosowany w Europie Wschodniej⁷⁹. Chociaż nie należy przypisywać tej wypowiedzi nadmiernego znaczenia, to jednak wysoce jest prawdopodobne, że w przypadku gdy kraje satelickie nadmiernie uniezależniłyby się gospodarczo od ZSRR, to w nieunikniony sposób doprowadziłoby to do zmian politycznych i wzrostu żądań społecznych, polegających na wprowadzeniu rządów demokratycznych. Taki scenariusz na pewno zostałby na Kremlu przyjęty bez aprobaty, gdyż oznaczałby negatywne wielowątkowe implikacje dla państwa sowieckiego. Dlatego jeśli reformy mogłyby pójść za daleko, to Moskwa w dalszym ciągu dążyłaby do utrzymania swojej polityki wobec krajów satelickich, gdyż każda jej zmiana mogłaby doprowadzić do utraty kontroli Kremla nad tymi obszarami i upadku w określonych krajach budowy systemu komunistycznego, co zresztą stało się w drugiej połowie 1989 r. Należy jednak stwierdzić, że do rozumowania Gromyki przychylali się młodszy członkowie sowieckiego kierownictwa partyjnego. Wyrażnie tok ich myślenia oddają słowa Czerniajewa, który w pamiętniku pod datą 9 stycznia 1985 r. wspominał, że wyniki szczytu Gromyko-Shultz były nieoczekiwanie pozytywne. Pisał, że byłoby wspaniale, gdyby rzeczywiście nastąpiła zmiana w relacjach na linii USA–ZSRR⁸⁰. Jednocześnie w dalszym ciągu osłabione siły neostalinowskie w partii usiłowały powstrzymać sukcesy umiarkowanych reformatorów, czego przykład stanowiło memorandum Georgija Arbatowa, skierowane do Gorbaczowa z sugestią, że trzeba zerwać rozmowy genewskie⁸¹. Także były współpracownik Breżniewa, Boris Ponomariow, 26 lutego 1985 r. podkreślał, że polityka Reagana to nowa totalna krucjata przeciwko komunizmowi, stwarzająca zagrożenie dla wszystkich narodów, a ZSRR musi natychmiast podjąć przeciwko owej „bezczelnej” krucjacie konkretne kroki⁸². Ze względu jednak na śmierć Czernienki 10 marca 1985 r. i mianowanie na jego następcę Gorbaczowa, już dzień później takich głosów pojawiało się na Kremlu mniej i stanowiły jedynie odbicie frustracji spowodowanej niemożnością pokonania Stanów Zjednoczonych w sferze gospodarczej i militarnej. Podobnie szef sztabu Siergiej Achromiejew mówił w lutym 1985 r. o historycznej misji armii sowieckiej w wyzwaniu różnych krajów spod niemieckiego faszystu podczas II wojny światowej oraz o chęci zapewnienia bezpieczeństwa ZSRR i krajom socjalistycznym, ale jak trafnie zauważył

⁷⁹ J. Staniszkis, *Kilka uwag o komunizmie, solidarności, postkomunizmie i zapominaniu*, w: *Solidarność i upadek komunizmu. Międzynarodowa konferencja, Warszawa – Gdańsk 3–4 czerwca 2009*, red. V. Kmiecik, M. Kuźniar, P. Medowska, Gdańsk 2009, s. 120.

⁸⁰ *The Diary of Anatoly S. Chernyaev 1985*, s. 3, https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB192/Chernyaev_Diary_translation_1985.pdf (dostęp: 11.06.2024).

⁸¹ *Ibidem*, s. 14.

⁸² *Ibidem*, s. 20.

Francis Fukuyama, można było odnieść wrażenie, iż sowiecki marszałek nie potrafi uzasadnić dalszego zaangażowania ZSRR w sferze wspierania ruchów narodowo-wyzwoleńczych w krajach Trzeciego Świata⁸³.

Zakończenie

Rekapitułując niniejsze rozważania, chciałbym zaznaczyć, że omawiany okres w relacjach amerykańsko-radzieckich stanowił etap przejściowy, w którym utrzymywała się dominacja Zachodu i pogłębiały się problemy ZSRR. Zarówno po stronie amerykańskiej, jak i radzieckiej zdawano sobie sprawę, że zmiany polityczne na świecie są nieuniknione, a wybór Czernienki na stanowisko szefa KPZR to jedynie moment przejściowy, który ma na celu stabilizację władzy. Jednocześnie w czasie sprawowania przez niego urzędu młodzi politycy kremlowscy będą zdobywać doświadczenie i poparcie wśród pozostałych członków kierownictwa⁸⁴. Stanowiło to dla Zachodu szansę, że ZSRR będzie w przyszłości zdolny do podjęcia zmian w swojej polityce wewnętrznej i zagranicznej. Wydaje się jednak, że Zachód w tym czasie przejawiał nadmierną wiarę w to, że młodzi politycy będą w stanie całkowicie odsunąć starsze pokolenie komunistów od władzy i realizować politykę zgodnie z oczekiwaniami Zachodu. Stało się inaczej, głównie dlatego, że młodzi działacze, bardziej otwarci na świat, zdali sobie sprawę z zapaści gospodarki sowieckiej i rosnącej izolacji ZSRR na świecie. Dlatego ich zdaniem konieczne były rozluźnienie sowieckiej kontroli nad blokiem wschodnim, większa demokratyzacja ustroju i ograniczenie wsparcia finansowego i wojskowego dla krajów Trzeciego Świata, co w dodatkowym stopniu drenowało budżet ZSRR. Co prawda nikt z nich, w tym Gorbaczow, nie chciał upadku swojej strefy wpływów w Europie Wschodniej i samego ZSRR, to jednak bez wątplenia powinniśmy stwierdzić, że to właśnie ich działania doprowadziły do zmaterializowania się takiego stanu rzeczy. Poza tym młodzi działacze ówczesnego kierownictwa, najczęściej niesplamieni krwią w czasie swoich wcześniejszych działań, uważali także, że realizacja polityki terrorku z poprzednich lat nie przysłuży się wzmocnieniu ZSRR ze względu na fatalny wizerunek tego typu działań na świecie. Stanowi to kontrast z obecnymi czasami, gdzie polityka niektórych młodszych działaczy Kremla, np. Siergieja Kirijenki czy Dmitrija Miedwiediewa, nie odbiega od działań ich starszych odpowiedników. Jednocześnie nie można wykluczyć, że istnieją na Kremlu bardziej nieznane opinii publicznej frakcje mogące w przyszłości mieć większy wpływ na sytuację w Rosji i dążyć do zmian jej polityki. Dlatego pod tym kątem powinniśmy zaznaczyć, że analiza stosunków amerykańsko-radzieckich z przełomu 1984 i 1985 r. również może przyczynić się do lepszego zrozumienia obecnej sytuacji na Kremlu. Nie jest

⁸³ F. Fukuyama, *op. cit.*, s. 74.

⁸⁴ M. Watson, *op. cit.*, s. 41.

tajemnicą, że zaawansowani wiekowo przywódcy, szczególnie w ZSRR i innych krajach autorytarnych, wraz z biegiem czasu dążą do zapewnienia sobie „wiecznego” miejsca w historii i przy skrajnej niechęci do jakichkolwiek reform mają jeszcze bardziej agresywne nastawienie wobec swoich oponentów niż w czasach swojej młodości. Przykładem powyższego jest obecna sytuacja w kierownictwie Kremla, opierającym się na ludziach po 70. roku życia. Wraz z wiekiem przejawiają oni coraz większe oderwanie od rzeczywistości i nadmierną pewność siebie, czego jaskrawym dowodem stała się nieudana „specjalna operacja wojskowa” na Ukrainie, mająca w założeniu trwać przysłowiowe trzy dni i skończyć się owacyjnym przyjęciem rosyjskich żołnierzy w Kijowie. Strategiczny błąd Władimira Putina i jego najbliższych współpracowników, podobnie zresztą jak w czasach sowieckich, wziął się przede wszystkim z tego, że młodszy działacze partyjni, chcąc zachować szansę na karierę, muszą opierać się na starszych wiekowo politykach i dostosowywać swoje założenia polityczne do ich postrzegania świata. Dokładnie taki sam mechanizm obowiązywał w latach 1984–1985, aczkolwiek wtedy już młodszy politycy starali się przejąć w większym stopniu kontrolę nad wydarzeniami w kraju. Dlatego pod kątem analizy współczesnej polityki rosyjskiej warto odwołać się do omawianego w pracy okresu, gdyż obecni młodszy działacze rosyjskiego kierownictwa, niezwiązani w przeszłości z KGB i nieodczuwający nostalgii za czasami komunizmu, jak Putin, mogą w przyszłości zmodyfikować rosyjską politykę wewnętrzną i zagraniczną.

An Analysis of the Soviet-American Relations under Konstantin Chernenko, 1984–1985

Abstract

At the beginning of the study, I present the contacts of both states at the turn of the 1980s, when, after the USSR invaded Afghanistan in December 1979, the Western world once again faced a direct threat to its own security from the Soviet state. In this situation, I point out the significance of the election of a conservative Republican, Ronald Reagan, as US president, who undertook a decisive offensive against Moscow's expansionary policy. Later in the text, I highlight the implications of the election for the position of General Secretary of the Central Committee of the CPSU, Konstantin Chernenko, who represents a radically anti-Western political option, especially on the issue of global disarmament. I then describe the growing criticism of the younger generation of Soviet politicians towards the rigid rhetoric of the Kremlin gerontocracy. Additionally, I present the results of Reagan's meeting with the Soviet Union's Minister of Foreign Affairs, Andrei Gromyko, in September 1984, and the impact on US-USSR relations of the American presidential election in November 1984, when the then incumbent of the White House was re-elected.

In the summary, I try to present the importance of the relationship between the two entities in the period in question and draw attention to the analogies from that time to the current situation in the Kremlin, where most of the most important figures on the Russian political scene are over 70 years old, approaching the average age of Soviet leaders from the first half of the 1980s.

Анализ советско-американских отношений при Константине Черненко в 1984–1985 гг.

Абстракт

Во вступлении я знаколю читателей с контактами между двумя странами на рубеже 1970-х и 80-х годов, когда после советского вторжения в Афганистан в декабре 1979 года западный мир вновь столкнулся с непосредственной угрозой своей безопасности со стороны Советского государства. В этом контексте я отметил значение избрания президентом США Рональда Рейгана, консервативного республиканца, начавшего решительное наступление на экспансионистскую политику Москвы. Далее, в моей работе я отметил последствия избрания на пост Генерального секретаря ЦК КПСС Константина Черненко, представлявшего радикально антизападный политический курс, особенно в вопросе глобального разоружения. Затем я описываю растущую критику в адрес жёсткой риторики кремлёвской геронтократии более молодым поколением советских политиков. Кроме того, я представляю результаты встречи Рейгана с министром иностранных дел СССР Андреем Громыко в сентябре 1984 г. и влияние президентских выборов в США в ноябре 1984 г. на отношения между США и СССР, когда тогдашний главный житель Белого дома был переизбран на пост.

В заключение я пытаюсь представить значение отношений между двумя державами в данный период, а также обращаю внимание на параллели между тем временем и нынешней ситуаций в Кремле, где большинство важнейших фигур на российской политической сцене старше 70 лет, приближаясь к среднему возрасту советских лидеров в первой половине 1980-х гг.

Bibliografia

- Andrew Ch., Gordijewski O., *KGB*, tłum. R. Brzeski, Warszawa 1999.
- Bohlen C., *Chernenko in Written Statement Assails U.S. Position On Weapon Talks*, <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1984/09/02/chernenko-in-written-statement-assails-us-position-on-weapons-talks/79106938-d38e-40ac-81ce-3a0c29adaa8a/>.
- Chernenko acceptance speech*, <https://www.upi.com/Archives/1984/02/14/Chernenko-acceptance-speech/3728445582800/>.
- Doder D., *Chernenko, Bush Talk 30 Minutes. 'Mood Was Good,' American Says Soviets Reserve*, <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1984/02/15/chernenko-bush-talk-30-minutes/5e3de46d-5435-4c7e-8732-73c923001c56/>.
- Dubov A., Barowska A., Koretska I., „Active Measures” of the USSR Against the USA: Old Soviet Games in the New Geopolitical Reality, „Przegląd Strategiczny” (2020), nr 13, s. 21–41.
- Ford R.A.D., *The Soviet Union. Next Decade*, „Foreign Affairs” 62 (Summer 1984), no. 5, s. 1132–1144.
- Fukuyama F., *Soviet Civil-Military Relations and the Power Projection Mission*, Santa Monica 1987, <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA181614.pdf>.
- Gorbachev M., *Memoirs*, New York 1996.
- Gromyko A., *Memoirs*, New York 1989.
- Gwertzman B., *U.S. say the Chernenko speech hints door may be open to talks*, <https://www.nytimes.com/1984/02/14/world/us-says-the-chernenko-speech-hints-door-may-be-open-to-talks.html>.
- Heller M., Niekricz A., *Utopia u władzy. Historia Związku Sowieckiego*, t. 2: *Od potęgi do upadku (1939–1991)*, Poznań 2017.

- Horelick A., *U.S.-Soviet Relations: The Return of Arms Control*, „Foreign Affairs” 63 (1984), no. 3, s. 511–537.
- Hotline Agreements*, <https://www.armscontrol.org/factsheets/Hotlines>.
- Kohan J., *Konstantin Ustinovich Chernenko: Moving to Center Stage*, London 1984, <https://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,921533-2,00.html>.
- Kruczek A., *W sowieckiej prasie*, „Kultura” (1984), nr 6, s. 88–94.
- Letter Chernenko to Reagan*, 7.07.1984, <https://www.reaganlibrary.gov/public/digitallibrary/smf/execsec-hos/box-039/40-749-198135-039-008-2018.pdf>.
- Letter to Konstantin U. Chernenko on His Election as Chairman of the Presidium of the Supreme Soviet of the Soviet Union*, 11 April 1984, <https://www.reaganlibrary.gov/archives/speech/letter-konstantin-u-chenenko-his-election-chairman-presidium-supreme-soviet-soviet>.
- Letter Reagan to Chernenko*, 18.07.1984, <https://www.reaganlibrary.gov/public/digitallibrary/smf/execsec-hos/box-039/40-749-198135-039-008-2018.pdf>.
- Mania A., *Department of State i Foreign Service w polityce zagranicznej USA lat gorącej i zimnej wojny 1939–1989*, Kraków 2019.
- Mania A., *Gorbachev – Reagan Geneva Summit, November 1985. Documentary Study*, „Ad Americam. Journal of American Studies” 25 (2024), s. 41–63.
- Moscow, 16 November 1984, *Letter Chernenko to Reagan*, <https://www.thereaganfiles.com/19841116-2.pdf>.
- Moscow, 19 March 1984, *Letter Chernenko to Reagan*, <https://www.thereaganfiles.com/19840319.pdf>.
- Moscow, 20 December 1984, *Letter Chernenko to Reagan*, <https://www.thereaganfiles.com/19841220.pdf>.
- Moscow, 23 February 1984, *Letter Chernenko to Reagan*, <https://www.reaganlibrary.gov/public/digitallibrary/smf/execsec-hos/box-039/40-749-198135-039-004-2018.pdf>.
- Moscow, 6 June 1984, *Letter Chernenko to Reagan*, <https://www.reaganlibrary.gov/public/digitallibrary/smf/nsc-europeanandsovietaffairs/matlock/box-021/40-351-7452065-021-016-2018.pdf>.
- Moscow, 8 May 1984, *USSR National Olympic Committee Statement*, <https://www.cia.gov/read-ingroom/docs/CIA-RDP09-00997R000100400001-4.pdf>.
- Mydans S., *Parade in Soviet Marks Revolution*, <https://www.nytimes.com/1984/11/08/world/parade-in-soviet-marks-revolution.html>.
- News in Brief*, <https://www.csmonitor.com/1984/1106/110648.html>.
- Paris, 15 February 1984, *Letter George H.W. Bush to President Reagan*, <https://www.reaganlibrary.gov/public/2023-03/40-748-12026383-R25-012-2022.pdf?VersionId=m0QL7202RjoiL-RojFnjMcKt5enWoSv6>.
- Patman R., *Reagan, Gorbachev and the emergence of 'New Political Thinking'*, „Review of International Studies” (1999), no. 25, s. 577–601.
- Pichoja R., *Historia władzy w Związku Radzieckim 1945–1991*, tłum. M. Głuszkowski, P. Zemszał, Warszawa 2011.
- Podlesnyy P.T., *Reagan Administration Policy Toward USSR*, „USSR Report. USA: Economics, Politics, Ideology” (V 1984), no. 5, <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA340401.pdf>.
- Reagan R., *The Reagan Diaries*, New York–London 2007.
- Roszkowski W., *Półwiecze. Historia polityczna świata po 1945 roku*, Warszawa 2005.
- Saikowski C., *USSR positions itself in the middle of the US election campaign*, <https://www.csmonitor.com/1984/0918/091822.html>.
- Sebestyen V., *Rewolucja 1989. Jak doszło do upadku komunizmu*, tłum. B. Długajczyk, Poznań–Wrocław 2009.
- Shevchenko A.N., *Behind the Reagan-Gromyko Meeting; A Possible Shift By Moscow*, <https://www.nytimes.com/1984/09/23/opinion/behind-the-reangromyko-meeting-a-possible-shift-by-moscow.html>.

- Soviet Union Increases Nuclear-Armed Subs off U.S.*, <http://web.stanford.edu/group/tomzgroup/pmwiki/uploads/2231-1984-05-25-FoF-a-RRW.pdf>.
- Staniszkis J., *Kilka uwag o komunizmie, solidarności, postkomunizmie i zapominaniu*, w: *Solidarność i upadek komunizmu. Międzynarodowa konferencja, Warszawa – Gdańsk 3–4 czerwca 2009*, red. V. Kmiecik, M. Kuźniar, P. Medowska, Gdańsk 2009, s. 114–122.
- Szoszyn R., *Thatcher o Gorbaczowie: Człowiek godny zaufania*, <https://www.rp.pl/swiat/art12073851-thatcher-o-gorbaczowie-czlowiek-godny-zaufania>.
- The Diary of Anatoly S. Chernyaev* 1985, https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB192/Chernyaev_Diary_translation_1985.pdf.
- US-Soviet relations: A slow thaw*, „Strategic Survey” 85 (1984), s. 28–32.
- Van Oudenaren J., Conte F., *Understanding Soviet Foreign Policy*, Washington 1990.
- Washington, 1 March 1984, *Memorandum from Jack Matlock to Robert McFarlane*, <https://www.reaganlibrary.gov/public/2023-03/40-748-12026383-R25-016-2022.pdf>.
- Washington, 10 February 1984, *Statement by Principal Deputy Press Secretary Speakes on the Death of President Yuriy V. Andropov of the Soviet Union*, <https://www.reaganlibrary.gov/archives/speech/statement-principal-deputy-press-secretary-speakes-death-president-yuriy-v-andropov>.
- Washington, 17 February 1984, *Memorandum From the Chairman of the Delegation to the Strategic Arms Reduction Talks (Rowny) to Secretary of State Shultz*, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1981-88v11/d85>.
- Washington, 19 March 1984, *Memorandum from George Shultz to President Reagan*, <https://www.reaganlibrary.gov/public/2023-08/40-748-12026383-R25-037-2023.pdf>.
- Washington, 25 April 1984, *Foreign Broadcast Information Service*, <https://www.reaganlibrary.gov/public/2023-08/40-748-12026383-R25-043-2023.pdf?VersionId=IxtsEcIgUDvQS-49S3oHMXEs5C3vatDn2>.
- Washington, 27 March 1984, *Minutes of a National Security Council Meeting*, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1981-88v11/d90>.
- Washington, 29 September 1984, *Radio Address to the Nation on United States-Soviet Relations*, <https://www.reaganlibrary.gov/archives/speech/radio-address-nation-united-states-soviet-relations>.
- Washington, 3 July 1984, *Letter G. Shultz to President Reagan*, <https://www.reaganlibrary.gov/public/2023-08/40-748-12026383-R25A-008-2023.pdf>.
- Washington, 30 March 1984, *Personal Note Prepared by the Deputy Secretary of State (Dam)*, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1981-88v11/d91>.
- Watson M., *Anglo-American Discourse About the USSR, 1984–1986*, November 2017, <https://digital.library.adelaide.edu.au/dspace/bitstream/2440/114049/2/02whole.pdf>.
- Weinberger C., *Fighting for Peace. Seven Critical Years at the Pentagon*, London 1990.
- Wołkogoń D., *Siedmiu wodzów*, tłum. W. Jeżewski, Warszawa 1999.
- Гореславская Н., Андрей Громыко. Ошибка мистера Нет, Москва 2022.
- Громыко А.А., *Венец дипломатии Андрея Громыко (К истории советско-американских отношений)*, „Война между государствами – великое зло”, К 110-летию А.А. Громыко, им. А.А. Громыко, Москва 2019.
- Земцов И., Черненко. Советский Союз в канун перестройки, Лондон 1989.
- Полынов М.Ф., Константин Устинович Черненко как лидер КПСС и Советского государства (1984–1985 годы), „Научный диалог” (2020), № 11, с. 448–465.
- Черняев А., *Проект. Советская политика 1972–1991 гг. – взгляд изнутри*, <https://nsarchive.gwu.edu/document/25157-document-13-dnevnik-aschernyaeva-za-1984-god>.

Paweł Bielicki, dr, adiunkt na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu VIZJA w Warszawie. Zainteresowania naukowe: problematyka Związku Sowieckiego i współczesnej Rosji, Bliskiego i Dalekiego Wschodu oraz polskiej emigracji politycznej w Londynie po II wojnie światowej (bielicki11@gmail.com).

Paweł Bielicki, PhD, assistant professor at the Faculty of Social Sciences, VIZJA University in Warsaw. His research interests focus on the Soviet Union and contemporary Russia, the Middle and Far East, and Polish political emigration in London after World War II (bielicki11@gmail.com).